

Szólni a múltról

Serfőző Simon: *Semmi sem úgy van*

Széphalom Könyvműhely, 2014

A múltról szólni egyszerre múlt- és jelenalakító gesztus, kivált ha a szerző hősein keresztül a személyes emlékezetmunka megerősítő hatása révén a kollektív emlékezet alakítója kíván lenni. Márpedig a *Semmi sem úgy van* című új prózakötetében Serfőző Simon egy jottányival se kevesebbre vállalkozik, minthogy figyelmeztetésként mutassa fel a róla jelentéseket író és évtizedek múltán lelepleződött barát történetét.

A kötet a hatvanas évek második felében játszódó, címadó kisregény mellett, mintegy a főszólam bevezetéseként, az ötvenes évek hányatott sorsú paraszti világának négy életképét is felvillantja. A remekbe szabott írások közül kettő a gyermek szemével láttatott történet. A *kút* című, az elizsaposodott vízforrás tisztítása során életveszélybe kerülő családfő feszültségteljes, ám mégis könnyed, mert életes humorral előadott története, a *Tűz és víz* pedig egy szomszédsági perpatvarnak az emberség jegyében történő feloldódásáról, a fenyegetően fellobbanó tűznek mégis közös erővel történő megfékezéséről szól. A *pesti ember* és a *Magam útja* pedig már a kamaszkor egy-egy élményéből fakadó történet. Az előbbi az 56-ban a tanyán felbukkanó sejtelmes idegen nyomasztó jelenlétét, míg az utóbbi az első szerelem setesuta viszontagságait mutatja be a serfőzői prózára jellemző évődő stílusban. A négy novella a költő elbeszélői kvalitásának legjobb erényeit mutatja.

Azért is érdemes utalnunk erre, mert az olvasó számára feltűnhet, hogy történelmünknek az ötvenes évekre eső, a hatvanas éveknél nagyságrendekkel durvább, erőszakos időszakát, amely ugyanakkor

a szerző eszmélkedését megelőző „gondtalan” gyermekéveire esett, mennyivel nyíltabb, mondhatnánk áttetszőbb stílussal ábrázolja, mint a kisregény már fiatal felnőttként megélt, hatvanas évekbeli, ám konszolidáltabb korszakát. Az esztétikumban az emlékezet által közvetítendő, érzelmekkel telítődött viszonyoknak, ismereteknek, szokásoknak stb., úgy is, mint pathé, a hatását sejtjük a jelenség mögött. Láthatjuk, hogy a pathé mily nélkülözhetetlen szerepet játszik az esztétikumképződésben, s hogy ezért az érzelmeket, úgy is, mint pátoszt, világlátást, poézist, közéletiséget stb., aligha nélkülözheti a szemantika világa. Serfőző tudja ezt, ezért él is az esztétikum ezen eszközeivel, hiszen tudja, hogy végső fokon a művek minőségét nem ezek hiányával, hanem nyelvi megformáltságuk minőségével lehet kodifikálni. Látható, hogy kötetében a novellák s a kisregény beszédmódbeli különbözőségét az esztétikum érzelmi és értelmi indítatású implikációi mily hangsúlyosan motiválják. Mindez a kisregény szerkezetalkításában válik meghatározóvá, amikor is a nyelvezet egy nagyobb emlékezetfolyamba helyezi a történetet, ami a visszatekintő prózatechnika mellett, vagy ennek ellenére is, csupán a jelen közegéből értelmezhető.

Hiszen a főhősnek, aki a kisregényben az író és a narrátor szerepét is betölti, a történet jelen idejében nem volt tudomása arról, hogy életének akkori, mozgalmas szakaszában, amikor a társadalmi mobilitás színét és fonákját megélve a paraszti miliőt és értékrendet épp egy polgárisultra cseréli – bár nem szakításszerűen, nem véglegesen, mert a kettő közötti örök

ingázóvá válik, amikor egy új, idegen városban munkát és lakást kap, nősülni készül, s a katonai továbbképzésre behívó parancs elől minden idegszálával kitérni igyekszik –, a segítségét felajánló vagy ennek ürügyével hozzácsapódó barát jelentéseket ír róla. Ez utóbbi csak évtizedek múltán derül ki, ami a korábbiakat is más fénytöréssel illeszti. Ám a történetben a mából értelmezett múltnak egyszerre kell még a lelepleződést megelőző cselekménysorként és egy új ismeretekkel korrigált mintázként megjelennie. S hogy az utólagosság-nak ezt a lelepleződést hordozó mozzanatát az ábrázolás során minél érzékletesebben, plasztikusabban jeleníthesse meg, az eseménydús cselekményből a szerző a behívó motívumát emeli ki, s a közlésmódban formálódó elbeszélői szituációt e köré rendezi.

Az elbeszélésben a behívó a fenyegetettség, a kiszolgáltatottság szinonimája, olyan, az emlékezetben a cselekmény különböző tereit konkretizáló motívum, amelyet ugyanakkor az olvasatban az időbeliség megkettőzöttsége minduntalan viszonylagossá tesz, hiszen a narrációban a tropikus terek egyszerre jelennek meg a behívótól való félelem korabeli és a besűgés mából láttatott helyszíneiként. Mindez az ábrázolás kétféle, folyamatosan egymásra montírozódó technikáját hívja elő: míg a tropikus terek a cselekmény epikai modalitásaiból bomlanak ki, addig az időbeliséget a narrátor etikai attitűdje képi meg. Egyben a műben épp ez az elválasztottság a figyelmet folyamatosan fenntartani képes feszültség forrása.

S hogy ez mennyire így van, azzal a kisregény expozíciójának már első oldalán szembesülhetünk, ahol is az elbeszélés mindjárt egy hatásos felütéssel, egy figyelemfelkeltő mondatral kezdődik: „Mit tettem én?”, kérdezi a szerző, szinte önmagát vádolva. A második mondatával, bár még mindig kérdés formájában legott válaszol is rá: „A katonai behívó elől megszöktem?” A harmadik mondatban pedig ugyan feltételes módban, de már fel is bukkan, tudatosul a fenyegetettség: „Hiszen akkor

meg is hurcolhattak volna!” Tegyük hozzá, ha kiderül a szökés szándékos volta. De egészen a legutóbbi időkig nem derült ki, míg nem a kérésére megküldött tájékoztatóban fel nem bukkan a régi barát, Guszti, akinek a „neve fölött” a behívóparancsról „még azt is olvashattam, hogy szándékosan nem hagytam meg a címet, hol tartózkodom majd, nehogy a postás a küldeményel megtaláljon”. Egy szimp-la, bár mégoly kellemetlen, viszolyogtató katonai behívó témája önmagában valószínűleg még nem lett volna, avagy még nem lenne elegendő ahhoz, hogy egy kisregény szerteágazó motivikus szálainak egybefogásával a történés feszültségforrásául szolgáljon, ám így, kiegészülve a besűgés lelepleződött tényével, amely a történet adott helyszíneit kétféle időértelmezéssel ruházza fel, már kiváló témalehetőség, amely egyben az interpretációk széles skálája előtt is teret nyit. Serfőző az adódó lehetőségeket kihasználva, de azok szélsőségeit elkerülve él a kínálkozó alkalommal: míg egyfelől a szövegreferencia síkján a besűgés ténye köré egy átfogó társadalmi tablót rajzol, addig másfelől bátran él a cselekményszálaknak a krimiszerkezet megkívánta módon egyetlen pontba történő összefogásával.

Az újjáéledő események, helyszínek és cselekménysorok így egyszerre egy már letűnt korszak képeiként és a megkerülhetetlen emlékezetmunka értelmező gesztusaiként tétéleződnek. A helyszínek, a hozzájuk kötődő események révén – hogy néhányat említsek is: a kiutalt lakás, amit Gusztival együtt újítanak fel, a kapott munkahely, melynek irodáiban a lapterjesztő vállalat főnökével a főhős életére is kiható megbeszélések zajlanak, a falusi esküvő otthon, a szülők portáján, látogatás a tanyán, ahol elrejtőzött a behívóparancs elől, s amely a jelentsben is felbukkan stb. –, topológiai tényekként, a szubjektumtól független adottságokként hordozzák az esztétikum szemiotikai feltételeit. Ugyanakkor az elbeszélés során az időtényező, az esztétikum változó, szubjektív eleme-

ként szövi át a cselekményt. Ezért eshet meg, hogy a behívótól való félelem mértékének már-már a krimi műfajára hajazó részletei a hatvanas évek cselekménysorában az ötvenes évek reminiscenciáit idézik. Amint azt a 91. oldalon is olvashatjuk: „Amíg össze nem házasodunk, a lakást ideiglenesen az én nevemre írták. Elintézték valahogy. S ezt a lakímváltozást nem jelentettem be se a rendőrségen, máshol se. Eszembe se volt. Kiutalták, a többit nem tartottam fontosnak. / Ezért pedig, ha nagyon akarják, felelősségre vonhatnak. ... felkutatható vagyok. A lakáskiutalási szerződés is »megmondja« a címem, csak a fiókból elő kell venni.... Csakhogy nem engedjük ám be őket!... S ha verik az ajtót? Felszólítanak a törvény nevében? Ezért kell innen kerekelt oldani. Mielőtt ez megtörténne, föl a vonatra, s elutazni minél messzebbre. Irány haza! ... Igaz, hogy a szüleimnél is rám találhatnak, ha nagyon akarnak. De öt kilométerre a falutól, ahol a búvóhelyet terveztem?”

Míg a lineáris történetmondás egy hozzá (a korszakhoz?) illő, hagyománykövető nyelviséggel alakítja ki a fikció tropikus közegét, addig a hozzá társított temporalitás lüktető változékonysága a történetnek már a kisregény elejéről idézett szövegrészletek tanúsága szerint is a lelepleződés implikálta krimi műfajából következő poén vagy végzetszerű befejeződését előlegezi. Az elbeszélésben a behívó a hatalom fegyvere. A dramaturgia szabálya szerint pedig a színen megjelenő fegyver az ellentétek összecsapásának pillanatában működésbe kell hogy lépjen. Serfőző a behívónak a kisregény cselekményláncolatán végigvitt feszültségkeltő hatását kihasználva egyúttal a fegyverropogásos összeütközés iránti várákozást is felkelti. Ez azonban, mivel a főhóst (a narrátort talán igen) nem üldözik, nem kapják el, nem

hurcolják meg, az olvasóban csalódást keltő módon elmarad. Olvasatomban a trópusok és a temporalitás, a valóság és a fikció szembenállásából az utóbbiak kerülnek ki vesztesen. És persze az az olvasó, aki a könyvet bűnügyi történetként olvassa. Ám a realista, a hagyománykövető olvasó számára a történetnek inkább a szerző által választott s a mimézis kívánalmaira figyelő változata tűnhet hitelesebbnek. Hiszen a fikció maga is a valóságból sarjadt, ezért imaginárius valóságként, műalkotásként önállósult magánvaló, s mint ilyen, immár a saját szabályai szerint létező és értékelendő valósággrész. Mivel pedig Serfőző a techné ábrázolástechnikai eszköztárának igényes alkalmazója, s munkájában a mimézis kívánalmai mellett a krimi műfajára jellemző megoldásokat is bátran alkalmaz, így az értékelői metódusok bármelyike elfogadható.

Ugyanakkor a mű vége felé konkretizálódó hiányérzetet bőven kárpótolja a mű ízes beszédű nyelvezete, szerzőjének manapság már ritkaságszámba menő, származása iránti hűsége, elkötelezettségéből fakadó világnézete s az a mesteri mód, ahogyan mindezt a mű egynemű közegévé konvertálja. A mű egyik modernizációs erénye, hogy Serfőző az olvasó számára etikai álláspontját a mű nyelvi megalkotottságán keresztül a szöveg felhívásstruktúrájára bízta, hogy az időbeli viszonyokra vonatkozó s elkerülhetetlenül előforduló deklaratív álláspontokat a retrospektív kérdező pozíciójából, a narrátori szerepkör segítségével sikeresen minimalizálja. Minderről a műben motivikus utalásokban gazdag szövegrészek tanúskodnak.

Mindent összevetve Serfőző Simon új prózakötete egy gondosan felépített, figyelemre méltó alkotás, amit még a krimi műfaján edződött olvasóknak is jó szívvel ajánlok.

Bereti Gábor

BERETI GÁBOR (1948) könyvtárosként dolgozott. Egy novellás és egy verseskötete jelent meg.